

26-án fogadta el. A magyar országgyűlés az 1807. évi XXIV. tc.-kel az új intézményt Museum Hungaricum néven a nemzeti birtokába vette. Maga az adományozó és a család több tagja a továbbiakban is támogatta adományaival a nemzet múzeumát. Alapítólevelében kikötötte, hogy a múzeum vezető hivatalnokát ő, majd utódai jelölhessék ki. Hungarica gyűjteménye képezi a nevét viselő Országos Széchényi Könyvtár és a Magyar Nemzeti Múzeum alapját. Támogatta az első szakkatalógus megjelenését is. Az Magyar Nemzeti Múzeum Természeti Tárárt (a később önállósult Természettudományi Múzeumot) hitvese Festetics Julianna – a keszthelyi Georgicont alapító Festetics György (1755–1819) nővére – ásványgyűjteményének adományozásával hívta életre.

Széchényi Ferenc elismerésül megkapta az aranygyapjas rendet 1808-ban. Tudomány- és kultúrapártoló tevékenységét tudományos társaságok is elismerték; a göttingeni, a jénai, a varsói, és a bécsi tudományos társaság tagja lett. 1865-ben az újabszolutizmus idején Ybl Miklós tervei alapján, a múzeumpalota első emeletén Széchényi emléktérmet rendezett be a hálás utókor az intézmény és a lelkes magyar nagyhatalmak kezdeményezése nyomán. A Magyar Nemzeti Múzeum az alapítás évfordulóján, november 25-én a Széchényi-teremben, Széchényi Ferenc J. Ender festett portréja előtt évenként Széchényi Ferenc-emléklakettel fejezi ki elismerését az intézményt kiemelkedően támogató személyiségeknek, és tudományos munkatársainak.

Az 1820 decemberében bekövetkezett halála után fiában, István grófbán megfogant gondolatok a magyar modernizáció, az ország, a főváros további épülésére szolgáltak. A Széchényi Lánchíd, Pest-Budát összekötő első állandó köhíd felépítésének eszméje ugyanis az apja halála hírére Debrecenből Pesten át Bécsbe tartó, a zajló jeges Dunán napokig átkelni nem tudó Széchényi Istvánban akkor fogalmazódott meg először.

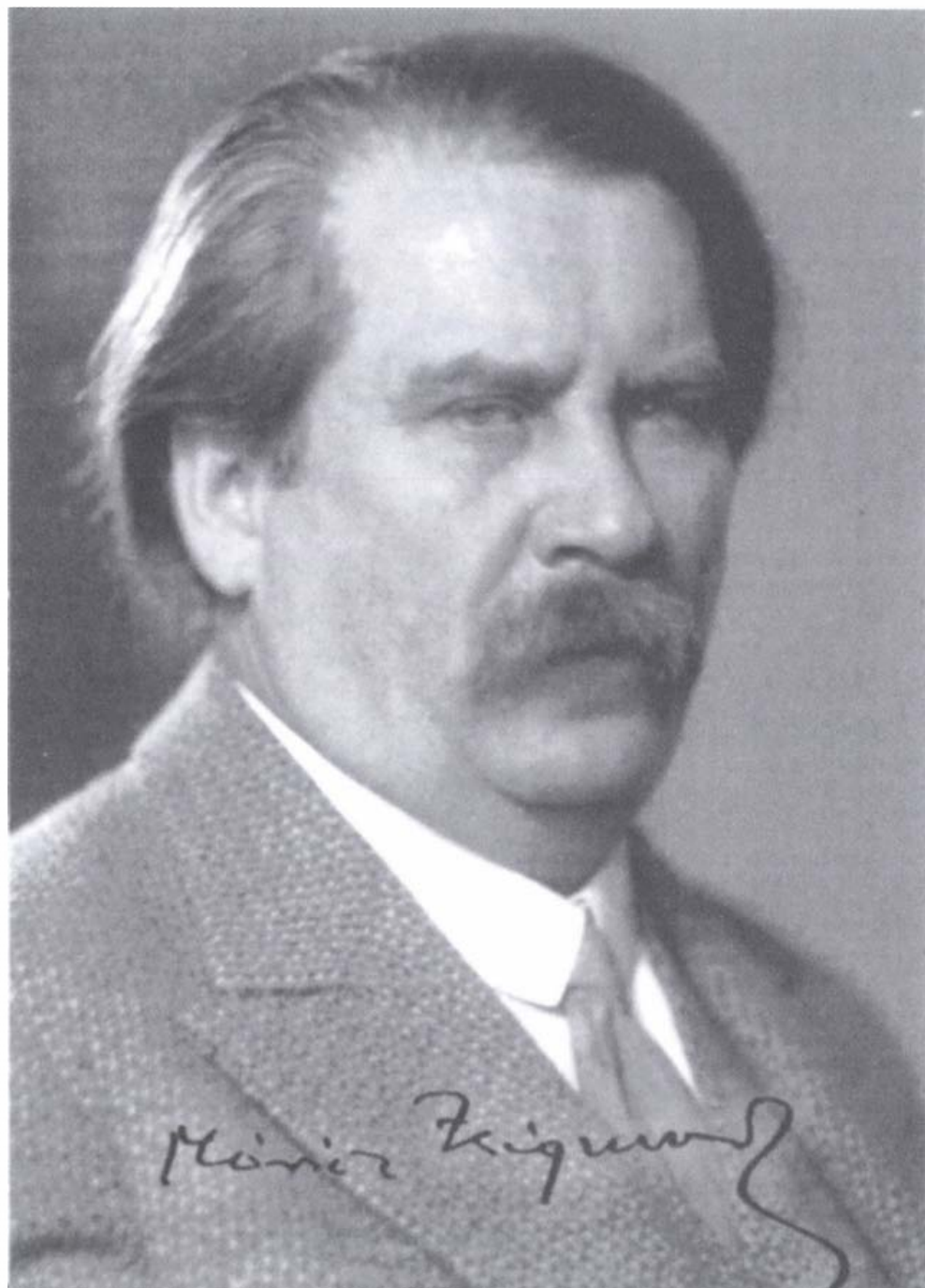
Körmöczy Katalin

Móricz Zsigmond Magyarországa

1. 125 évvel ezelőtt született a XX. századi magyar próza mestere, Móricz Zsigmond. Ennek az ötnegyed századnak első felét végigélte, a második fele azonban az utókoré. Annyi idő telt el halála óta, amennyi itt e földi létben megadatott neki. Vajon ez a második, már csak a művekben megtestesülő életidő ugyanúgy tükrözi hatóerejét, mint testi jelenlétének időszak? Nincs mérőszközünk ennek számbavételére. Írásai azonban itt maradtak, s ha belelapozunk az életmű kötetéibe, ma is megérint az ábrázolt korok és sorsok gazdagsága. Veres Péter is tanúsította: „Ő ismerte ezt a mélységben kavargó magyar világot, szerette ezt a világot, s teljes emberségével azonosult vele.”

Ha nem csupán irodalomtudományi nézőpontból, hanem művelődéstörténeti érdeklődéssel tekintünk Móricz teljesítményére, akkor abban kell látnunk páratlan jelentőségét, hogy mindenkinél gazdagabban mutatta be a XX. század első felének Magyarországot. Ahogyan Illés Endre megfogalmazta: „Ő írta meg az igazi magyar fűvészkönyvet, a teljeseget, az izgalmasat, a remeklést. Ő a magyar társadalom nagy számbavevője: a nincsteléneké, a szegényeké, a napszámosoké, a kisembereké, akár a Tiszántúlon élnek, akár a Felvidéken vagy az ország bármelyik táján.” Az irodalomtörténész Kovács Kálmán is kiemelte: „Lenyűgöző volt a szegények szerelmesének emberi-művészi világa! ... A kételkedőket is zavarba ejtette ez a gazdagság, mert oly roppant erővel jelentette magát írásaiban az élet, hogy megsápasztott minden mesterséges fényforrást.”

Téved azonban, aki arra gondol, hogy a Móricz-művek úgy hordozzák életanyagukat, mint valami muzeális kiállítás, a valóságot pontosan megidéző skanzen, hiszen az író nemcsak ábrázolója korának, hanem ítéletmondója is. Sánta Ferenc mutatott rá: Móricz tudta, „hogy a művész, de az író legkivált az örök és változatlan erkölcsi igazság szószólója, hirdetője és annak megmutatója. Hogy az írástudó parancsa szüntelenül elmondani, hogy a rossz és alantas nem méltó az emberhez, hogy a nemtelen és a gonosz idegen tőle, de a jó és a nemes viszont legbelsőbb sajátja.” A Móricz-műveket olvasva tehát nem csupán egy adott kor, egy meghatározott társadalmi réteg, valamilyen egyéni magatartásmód szemlélői leszünk. Az áb-

Mórícz Zsigmond (1879–1942)

Rónai Dénes felvétele az 1930-as évekből
(Petőfi Irodalmi Múzeum)

rázolt élethelyzetek általános érvényű tanítással szolgálnak, feladatokat jelölnek ki számunkra. Ehhez, persze, a valóság ismerete, a lényeg felismerésének képessége kell. Móricz maga vallotta: „Aki ahhoz szokott hozzá, hogy mindig az első forrásból merítsen, az magából a zü-
gó és kavargó életből merít.”

Móricz Magyarországa két dimenzióban rajzolódik ki. Az egyik az irodalmi eszközökkel ábrázolt, „megemelt” hazakép, a másik pedig a riportjaiból megismerhető hazai valóság. Illyés Gyulától szoktuk idézni a „Haza, a magasban” fogalmát, s mintha 1938-ban írt versének biztatása Móriczhoz is szólna: „te mondd magadban, behunyt szemmel, / csak mondd a szókat, miktől egyszer / futó homokok, népek, házak / Magyarországgá összeálltak”. A valóság és „annak égi mása” nem két elkülönült világ, hanem kölcsönhatásban állnak egymással. A hétköznapiak segítenek hozzá a látülethez, a szépirói ihletettséghez. Móricz – a szellem embe-
re – a társadalmi felelősség hordozója, szószólója. Azt vallotta magáról: „Kétségbeesetten járom az országot, s várom az új élet, az új szellem, az új cselekvés megindulását”. Szabó Lőrinc nagyra értékelte ezért, s megállapította íróársáról: „A tapasztalatoknak olyan bősége gyűlt össze benne, mint senkiben, akivel én irodalomban és irodalmon kívül találkoztam; s az emlékezete épp oly csodálatos volt, mint a megjelenítő erő, amellyel magyar sorsoknak és alakoknak szavait, talán ezreit élénk tudta idézni, akár írt, akár csak beszélgetett. Óriási a kincs, amit szellemé, szellemi rajzzá alakított és emelt a műveiben...”

2. Móricz Zsigmond mindig büszke volt szatmári származására, tiszaháti szülőföldjére. Sorsa azonban úgy hozta, hogy más tájak hatását is befogadja, a haza bármely pontján otthon érezze magát. A gyermekkor csécsői védettségét később is boldog szigetként elevenítette fel: „Ott a nagy pusztá, a végtelen mező, s a lovak összébújnak, félve és egymást melengetve, mint a jobbágyok, hogy lelegezni sincs módjuk egymás nélkül.” Egyik kulcsa lesz ez írói magatartásának: a szolidaritás győzi le a világ fenyegetéseit. Kisgyerek még, amikor nagyanyjával Istvándiba költözik, s ott éri az első irodalmi élmény: Jókai hatása. Így emlékezett erre 60 éves korában: „Sajátságosan úgy rendeződött az életem, hogy mindig csak szegény emberek közt éltem. A falu, a kisváros s ott is a legszegényebb emberek világa. Azt hiszem, ennek egyik oka az, hogy ott Istvándiban, hatéves koromban, Jókainak hála, a szegény emberek földszintje volt nekem az élet...” A gyermekkor harmadik helyszíne a Taktaköz, Prügy volt, s minden bizonytalansággal az ott szerzett élmények alapján írhatta Móricz: „Tízéves koromig több történet velem, mint azóta ötven év alatt.” Itt érik azok a benyomások, amelyek azután íróként foglalkoztatják; ebben az időszakban gyökerezik a *Hét krajcár*, a *Judit és Eszter*, a *Disznótör*, a *Rektor bácsi* s több más korai novella élményanyaga.

A falusi környezet után Debrecen jelentette a várost, ahol a református kollégium a család helyett egy diákközösség tagjává teszi a majdani író, aki innen is meghatározó örömeit és csalódásait visz tovább magával. Az olvasás boldogsága a legpozitívabb hatás itt: „akármerre néztem, akárkire pillantottam, akárhova léptem be – írja –, mindenütt könyvet, könyvet és csak könyvet láttam, éreztem, csodálhattam: ez földöntúli gyönyörűséget adott”. A *Légy jó mindhalálig* nem önletrajzi regény ugyan, Nyilas Misi történetébe azonban – akinek későbbi, kisértőútján a *Forr a borban* rajzolja tovább az író – nagyon mély személyes élmények épültek be; a megaláztatásra érzékeny, lázongó lélek a későbbi sebeket is visszavetíti a kisdíák élethelyzetébe. A sárospataki iskolai évek újabb, szinte tragikus összeütközést hoznak a belső és a külső világ ellentétei miatt. Az író így összegezi akkori helyzetét: „Egyszerre három urat szolgálni: az iskolát, az életet és a saját belső, öntudatlan fejlődést – az ritkán egyeztethető össze”. Így aztán a karácsonyi bizonyítványba írt három elégtelen hatására odahagyja Patakot, hogy Kisújszállásról fejezze be diákpályáját, ahol tanárai és társai körében sikerül megfelelő szellemi rangot kivívnia a maga számára.

A pataki és kisújszállási irodalmi próbálkozásai után sem volt könnyű megtalálnia saját írói hangját. Előbb fel kellett szabadulnia Jókai és az anekdotázó kortársak közvetlen hatása alól. Újságíróként, gyermekversek és mesék szerzőjeként, népköltési gyűjtőként csiszolja tol-
lát. Fiatal házasként két kisfiát veszíti el, írói kudarcokat kell átélnie. Kűszködik a leírt szóért. „Érthetetlenül lassan jöttem rá a saját írásom módjára”, vallotta be már a sikerek után, pedig „szinte a mai napig abból élek, amit huszonnyolc éves koromig gyűjtöttem, de abban a formában, ahogy addig néztem, jelentéktelen s üres volt”. Visszatekintve ezekre az évekre úgy látta később: „Mintha csakugyan tűz kellene, olvasztó kemence a jellemnek és tehetségnek, hogy az igazi arany kitermelődjön a sok salakból”. S az arany valóban létrejött tolla alatt: nagy si-

kert hozott a *Hét krajcár* című novelláskötet, a *Sári bíró* című dráma, a *Sárarany* című regény; túl a harmincon a Nyugat folyóirat egyik legtekintélyesebb alkotója lett. „Magyarul úgy igen kevesen tudnak ma, mint ő”, írta róla 1909-ben Elek Artúr. Ady Endre ugyanekkor lelkesen köszönti tartalmi értékeiért: „ez a mi fajtánk, újra itt van egy ragyogó kis ember belőle, tehát minket akar a jövőnd s reánk van szüksége”.

Kosztolányi Dezső a *Hét krajcár* első, folyóiratbeli megjelenésére emlékezve írta: „Egy nagy költő jelentkezésének éreztem, aki hétköznapi tárgyak között a huszadik század népmeséjét írja, egy szürke tündérregét”. Karinthy Frigyes így jellemezte Móricz elbeszélő művészetét: „Színekkel dolgozik. A szín, szín, ez minden, ez fontosabb mindennél: rajznál, formánál, tartalomnál. A szín az élet, a szín a lélek, a szín a művészet.” Kodolányi János is arról vallott, amikor elolvasta Móricz *Tavaszi szél* című elbeszélés-kötetét: „ráébredtem az író legnagyobb törvényére, az írás legfőbb követelményére: úgy kell írni, hogy ne írás legyen, s ne stílus, hanem maga az élet”. Az irodalomtörténészek kitértek arra a hatásra, amelyet a naturalizmus irányzata tett Móricz első pályaszakaszának írásaira. Ennek megítélésében Czine Mihály értünk egyet: „A naturalizmusból szerencsés érzékkel véglegesen csak azt fogadja el, ami látásban, érzésben és tematikában pluszt jelent a klasszikus magyar és európai hagyományokhoz: a kemény látást, a szociális érzést és tematikát, a szigorú társadalomkritikát s az ösztönök rajzát és a minden hagyományost felülvizsgáló igényt”.

Az egymás után születő regények – a *Sárarany*, a *Kerek Ferkó*, *Az Isten háta mögött*, a *Jószerecsét*, a *Fáklya* – különböző tájakat járnak be: az Alföld, a Nagykunság, a Felvidék, a szatmári Tisza-táj nyílik meg előttünk. S Móricz a jellemrajzon át a tehetséges parasztot, a jóképű dzsentrit, a kisvárosi tanítót, a bányavidék mérnökét, a hivatását feledő értelmiségit egyaránt nagy láttató erővel állítja elénk. Mint a jeles kritikus, Bálint György rámutatott: „Hosszú időn át, főként a magyar paraszt életének, nagy szociális, erkölcsi és lelki problémáinak az írója volt Móricz Zsigmond. ... Később, amint jöttek az évek, és jöttek a kötetek, megtapaszkodott, benépesedett a Móricz Zsigmond-i világ. A mai magyar középosztály és a magyar történelmi korok kábitó, lenyűgöző freskói követték egymást.”

A *Tündérvkert*, *A nagy fejedelem* és *A nap árnyéka* köteteiből kikerekedő Erdély-trilógia azt bizonyítja, hogy Móricz teljes sikerrel birkózik meg a történelmi regény műfajával. Alapos tanulmányokat végzett a XVII. századi Erdély viszonyainak megértése végett. A szép álmokat dédelgető Báthori Gábor sikertelen kormányzása után Bethlen Gábornak kell új országot teremteni megfontolt realpolitikával, szívós építőmunkával. A maga korának, a Trianon miatti elszegényedett, hitét veszített vagy hiú ábrándokat kergető magyarságnak is üzen Móricz a történelmi példázattal. Történelmi regényként foghatjuk föl az *Úri murit* is, hiszen a millennium idején játszódik a harminc évvel később papírra vetett történet, amely fájdalmas szembenézés az életerejét elpazarló birtokosi réteg szociális felelőtlenségével. S ehhez hasonló kép bontakozik ki a *Kivilágos kivirradtig*, a *Forró mezők* vagy a *Rokonok* lapjairól. A drámaírással is feladatot vállalt; az *Úri muri* színpadi változatával kapcsolatban írta: „azok a tűzben égő alföldi felhők, amilyenek sehol a földön nincsenek, s azok a lázban pergő magyar karakterek megérdemelnék, hogy élő valósággá legyenek a színpadon”. Megvallja fő törekvését is: „Életté teremteni az életet. Költészetté tenni a realitást. Reálissá tenni a fantázia képeit.”

Nem lankadt Móricz érdeklődése a falu népe iránt sem. A *Pillangó* című idill, a *Kismadár* című dráma, elbeszéléseinek újabb sora, *A boldog ember* szociografikus hitelű sorsábrázolása, a *Betyár* meg a *Rózsa Sándor*-regények történelmi tablója friss kezdeményezéseket hozott. S a pálya új témák felé is megnyílik a *Csibe*-novellákban, az *Árvácska* történetében. Ezekben, mint Kántor Lajos látja, „a megcsúfolt emberek, megrontott életek ábrázolásával tiltakozik az embertelenség ellen”.

Móricz szépirodalmi alkotásaiban elbűvöl az életanyag gazdagsága. Rónay György szerint „Ő nem e mesében gyönyörködik, hanem a jellemben, mint a természet megtapintható alkotásában, érett gyümölcsében, eredeti példányában. És a jellemben is elsősorban abban gyönyörködik, ami a magva, az erkölcs, a végső lényege”. Az író maga is megvallotta: „Tisztán látom az alakokat, akik nálam nemcsak a fantázia figurái, hanem mindig ennek a magyar életnek valóságos emberei, akiket mindenestül, testük s lelkük minden tulajdonságával itt érzek magam mellett.” És milyen sokféle embert ismer ő! Illyés Gyula vette észre, hogy a Móricz által teremtett alakokkal egy megyét lehetne benépesíteni, s ez azt is jelenti, hogy nagyon ismer-

te a hazai valóságot, a társadalom valamennyi rétegét. Ez a valóságismeret a felismert igazságok kimondásával járt együtt. Vagyis teljes szívvel követte a „boldog ember”-nek, Jóó Györgynek népi bölcsességét: „én azt tartom, aki megmondja az igazat, akár jó, akár rossz, akár szép, akár csúnya, az nyugodtan alhat, és én aludni szeretek éccaka. A többi a Jóisten dolga.”

Móricz hagyatékából került elő egy 1933-ban keletkezett vallomása: „Az író, ha író, nem lehet más, csak az élet feltárója, közlöje és újjáteremtője... A realista író úszik az életben, s a lelke előtt és a lelkében lejátszódó életesemények alakulnak formába és rendszerbe... A realista író nem szakíthatja ki magát az életből, mert akkor megszűnt élni.” Ez a felfogás magyarázza meg számunkra, hogy miért olyan eleven ma is szemünkben Móricz Magyarországnak képe.

3. Móricz Zsigmond Magyarországa azonban nemcsak novelláiból, regényeiből tárulhat fel előttünk, hanem riportjaiból, publicisztikájából is. „Már kislány koromban boldog voltam, ha gyaloglásra volt kilátás”, írta Móricz *Gyalogolni jó* című kedves cikkében. Elbeszéli, hogy diákként Kisújszállásról Karcagon át Püspökladányig gyalogolt, több mint hatvan kilométert tett meg, de: „az Alföldet akkor ettem magamba”. Egyszer Kassáról ment haza gyalog Sárospatakra, ez a távolság is legalább hetven kilométer, s olvasóit arra biztatta: „Menjetek ki a természetbe s ismerjétek meg egymást ott, ahol az ember olyan őszinte lesz, mint a növény s az édes szép mezei állat”. Ehhez tartotta magát íróként, újságíróként.

Az újságírás a rendszeres kenyérkeresetet biztosította számára, de annál is fontosabb volt, hogy így mindennapi kapcsolatban állt korának történéseivel. Gyakran novella, regény nőtt ki a riport-utak élményvilágából, hiszen – mint idéztük – ő íróként a „zúgó és kavargó életből” merített. Ezen túl természetes igénye volt, hogy lássa a magyarság helyzetét, mert felelősséget érzett nemzete sorsáért. Lili leánya beszélt el apjáról: „Fogtad az akatáskát és mentél. Csak úgy felléptél a vonatlépcsőre, valahol majd csak megáll. A szállással nem volt probléma, sem az étellel. Mindenütt vártak. Ceruza, papír bőven volt táskádban, írni lehet állva is. Egy váltás fehérnemű és két tucat ceruza. Ez volt az útipoggyász”. Illés Endre így emlékezik: „Sírályszökdelésnek nevezte folytonos vidéki útjait, s állandóan elégedetlen volt önmagával, hogy keveset utazik. Mindig Magyarország legújabb térképét akarta ismerni, és ezt a térképet maga rajzolta. Útjairól azután vagy kétségbeesetten, letörtten tért haza, vagy a hirtelen felgyült remény lobogó lelkesedésével.” Szabó Lőrinc jól látta: „Valahogy az egész országot magába gyűjtötte, az egész magyar népet a szellemébe építette. Az embernek, ha vele beszélt, az volt az érzése, hogy személyesen ismert minden várost és falut és tanyát, minden urat és minden parasztot a Duna–Tisza-tájon. Minden múltat és vidéket, eseményt és családfát, minden indulatot és kapcsolatot, kicsiséget és nagyságot.”

A Nyugat folyóiratban 1910 áprilisában *Ökörítő* címmel közölt publicisztikai írást Móricz, amelyben főleveníti felső-szatzmári emlékeit, összefoglalja röviden fölfogását a magyar parasztságról. Az apropót egy tragédia adta számára: kigyulladt egy csűr, amelyben bált rendeztek. Így kezd: „Háromszázhuszonöt halott, kilencvenkilenc sebesült. Mind halottam, valamennyit gyászolom. Földieim, véreim, s ami művésznél talán legfontosabb: a modelljeim! Ott tanultam megismerni nemcsak a magyar parasztot, hanem az embert is.” Együttérző indulattal fordul témája felé, fölveti az értelmiség felelősségét, s elszomorító általánosításhoz jut el az eset elemzésében. Két év múlva az egyik napilapban kiskőrösi útjáról számolt be, 1913-ban három szegedi élményt közölt, majd egy gödöllői és egy sárospataki látogatásáról írt, 1914 januárjában pedig Máramaroszigetről küldött tudósítást. A városokkal és az emberekkel való találkozás mindenütt tanulságokkal jár az író és az olvasó számára. Amikor kitör a világháború, Móricz haditudósítónak áll, s a Nyugatban, az Est-lapokban sorra jelennek meg életképei a frontról, illetve a hátszág mindennapjairól. Ez a sorozat folytatódik az 1918-as polgári forradalom, illetve a Tanácsköztársaság idejéből való tudósításokkal.

Ha az 1920-as években keletkezett riportok tematikáját, helyszíneit vesszük sorra, akkor újra sokfelé ágazó utakra következtethetünk. Csak néhány példát emelünk ki. Miskolcon az ötvenéves éves ember nyomában jár, a Hortobágyon a kiegészítő mező miatt kesereg, Debrecenben – többek között – a magyar kisipar csődjével szembesül, Hódmezővásárhelyen az szomorítja el, hogy a hatvanezer lakosú városban egy könyvet sem vesznek, Budapesten a segélyakciók ügyét boncolgatja, egy nyomortanyát keres föl, Hencidán egy lakodalom résztvevője,

kislányával a Mátrában jár. Közben leírja ausztriai, svájci és franciaországi tapasztalatait, eljut Itáliába is. Főként azonban itthoni tájakat jár be: Szegedet, Kecskemétet, Mohácsot, Mezőtúrt, Orosházát, Békéscsabát, Gyulát, Zamárdit, Csepelt, a Szolnok megyei Pusztapót, Ungvárt, Nyíregyházát, Karcagot, Veszprémet, a szabolcsi földvárat, a Hanságot, Kapuvárt, Mezőkövesdet. Emellett miniszterekkel készít interjút, hosszú sorozatban tudósít a tisztelt Házból.

Útjai később is folytatódnak, 1930 júniusában arról számol be, hogy a Nyugat szerkesztőjeként Miskolc, Szeged, Szekszárd, Nyíregyháza, Hódmezővásárhely, Győr, Sopron, Újpest, Baja, Sáropatak fogadta őt „szinte éhesen, írásra, művészetre, valami nagy és nemes kijelentésekre éhesen tódult a közönség”. 1931 és 1935 között újabb nevek kerülnek föl a bejárt ország képzelt térképére: Nagyrév, Szolnok, Monor, Drégelypalánk, Hévíz, egy alföldi város cigány negyede, Keszthely, Dorog, Balatonfüred, Bugac, Zala, Badacsony, a Sárköz, a Sárrét, Nagykőrös, Angyalföld, Jászberény, Pécs, Szeghalom, Adács, Kunszentmiklós, Cegléd, Szentes, Ókéske; miközben ismételten megfordul a Hortobágyon, Miskolcon, Szegeden, Kecskeméten, Hódmezővásárhelyen, Karcagon, Nyíregyházán. S az utazások intenzitása a 30-as, 40-es évek fordulóján tovább nőtt, amikor a Kelet Népe szerkesztőjeként figyelte, tanulmányozta a vidék kezdeményezéseit. 1940 februárjában például arról számol be: „Ezen a télen magam hűz népfőiskola működéséről szereztem hírt, részben láttam is őket.”

A határon túra szakadt magyarsággal legközvetlenebbül Szlovákiában volt kapcsolata Móricznak. Első felesége révén családi kötelékek fűzték oda, kicsi korában meghalt második fiát Rozsnyón temette el, a trianoni határmegvonásig sűrűn látogatott Gömör vidékeire. Csehszlovákia területére aztán 1926-ban jutott el, élményeit, hangulatát *Kassai ború* című cikkében írta meg, (amelyet érthetetlen módon kihagytak még 1989-ben megjelent gyűjteményes kötetéből is). Ekkor kell közvetlenül szembenéznie a kisebbségbe került magyarok helyzetével. Elismeri: „a mai államfegyelem mellett egyetlen állam sem avatkozhatik a másik belételebe”, de hozzáteszi, „a fajtaközösség az valami olyan lelki kapocs, amelynek úgy kell áramlani, mint a felhőnek az égen, a levegőnek a földön s a tengerárnak a vízben”. Eljutott Ungvárra is, 1927 tavaszán pedig Szlovákia több magyarok lakta városát, Komáromot, Érsekújvárt, Lévát, Losoncot, Rimaszombatot, Rozsnyót, Pozsonyt járja. 1927-ben terjedelmesebb írása jelent meg a Nyugatban *Julianus barát útirajza* címmel, amelyben összefoglalja gondolatait, érzelmeit az anyaországtól elszakított magyarsággal kapcsolatban. 1930 februárjában Kassát és Eperjest kereste fel Móricz, májusban részt vett a szlovákiai magyar írók liptószentiványi konferenciáján, novemberben Pozsonyba és Prágába látogatott, mindenütt találkozott az ott élő magyarokkal, Prágában az ott tanuló egyetemistákkal. Bár itthon kritikák érték a látottakról adott nyilatkozatait, elismeréssel szólt a kisebbségben is cselekvő szerepet vállaló fiatalokról. 1938 novemberében tizenkét órás utazást vállalva sietett Sátoraljaújhelyre, hogy jelen legyen „*Abban a pillanatban*” a *Kisállomáson* (ez a címe a gyűjteményes kötetéből kihagyott riportjának), amikor a bécsi döntés nyomán megszüntetik a határsorompót; hamarosan több visszacsatolt városba is elutazott.

Erdős érdeklődés vonzotta Móriczot Erdély felé is. Történelmi regénye bizonyítja legékebben vonzalmának mélységét. Amint Kántor Lajos írja: „Móricz számára Erdély... nem alkalmi ismeretség, egy-egy utazás kalandja, hanem beható foglalkozás, gondolatainak tárgya, modell keresése: a történelmi józanság, a réalpolitika, az együttélés példája”. 1917-ben Babitscsal együtt járt a Nyugat-est előadójaként Kolozsvárott, 1926 decemberében látogatásának egyik célja az anyaggyűjtés *A nagy fejedelem* című regényéhez. Nagyváradon, Enyeden, Gyulafehérváron is megfordult. 1930 májusában felolvasóestje volt Marosvásárhelyen, Erdély visszatérése után pedig, 1941 júniusában részt vett a kolozsvári könyvnapon, s körutat tett a Székelyföldön. A Nyugat majd a Kelet Népe szerkesztőjeként megnyitotta folyóiratai hasábjait a határon túli magyar írók és költők, elsősorban az erdélyiek előtt. Úgy tapasztalta: „az erdélyi írók valamennyien reálisabbak, mint mi vagyunk itt. Mindegyikükben a panasz s felzúdulás mellett gyakorlati program van: réalpolitika”. Maga is írt az erdélyiek munkásságáról, többek között Bánffy Miklós, Kuncz Aladár, Reményik Sándor könyveiről. A szétválasztott magyarság ügyében nagyon határozott és elgondolkodtató Móricz álláspontja: „Nem ismerek el a magyar problematikában külön fejlődő eszmei kérdéseket. Csak egy, közös, általános magyar lelkiség van. Minden, ami erre vonatkozik, bárhol tör is felszínre, a magyarság közös ügye-baja.”

Móricz Zsigmond őszinte felelősségérzettel tekintett kora minden kihívására, de nem kívánt a politika eszközévé lenni. Közismert a jelszó, amelyet 1940. január 1-jén a Kelet Népeben közölt vezércikke fölé írt: „Hagyd a politikát: építkezz!” . Támadások érték e felhívás miatt, pedig maga az írás és a folyóirat tartalma egyértelművé teszi, mire gondol az író. Dániát említi, amelynek példájából tanulhatunk; az ormánysági Kemsét, amelyben a magyar falu testi-lelki nyomora testesül meg a számára; s arra is ad példát, milyen utat követhetünk a falu szociális felemelésének érdekében. Vitát nyitott, „hogyan ebben a késő időpontban, midőn Európa ege viharterhes, mikor földön, vízen és a levegőben mennydörgések tombolnak, mi ennek a kis Magyarországnak a dolga, hogy méltó tagja legyen a kultúrháborús koncertnek”. S azzal zárta gondolatmenetét: „Hagyjátok most a politikát, magasabb politikára van szükség, az önszegély politikájára. Ez nyilván olyan politika, amiben kell hogy minden párt és minden kormányzat egyetértson.”

4. Szerves része Móricz hazaképeinek, hazaépítésének a történelmi múlt, azon belül kultúránk, irodalmunk öröksége. A régiebb korok jelesei közül Bethlen Gábor, Rákóczi, Kossuth, Görgey Artúr alakja foglalkoztatta leginkább. Íróelődei közül Bornemisza Péterről, Csokonairól, Berzsenyiről, Kisfaludy Károlyról, Petőfiről, Katona Józsefről, Bajza Józsefről, Garay Jánosról, Gyulai Pálról, Kemény Zsigmondról, Jókairól, Reviczky Gyuláról, Tolnai Lajosról, Gárdonyiról, Mikszáth Kálmánról, Bródy Sándorról, Móra Ferencről, Kaffka Margitról és a legtöbbször Adyról írt elismeréssel, rokonszenvvel.

1940-ben (második kiadásban 1942-ben) *Magvető* címmel adta ki „a magyar irodalom élő könyvé”-t „a magyar népnek, a magyar ifjúságnak” ajánlva. A Halotti Beszédtől Illyés Gyula verséig ível hét évszázad legtanulságosabbnak tekintett magyar irodalmi termése, a népköltészet alkotásaival kiegészítve. Az akkori élő irodalmat Kassák Lajos, Erdélyi József, Sinka István, Szabó Lőrinc, Mécs László, Reményik Sándor, Bartalis János, Gulyás Pál, Illyés Gyula versei képviselik, ezek közé iktat két József Attila-költeményt. Móricz meggyőződése szerint „a magyar és krisztusi szociális nemzeti tűz izzik a magyar irodalomban mindenha s mindörökkön”, ezt bemutatni volt a válogatás fő szempontja azzal a céllal, hogy „ennek a könyvnek minden darabja kell, hogy gyönyörködtessen, tanítson és nemzeti öntudatot építsen”.

Móricz számára a magyarság világa – látjuk – nem csupán tanulmányozandó terep, nemcsak ihletet és témát adó inger, hanem feladatokat sugalló, felelősségre ébresztő valóság. Amit meglátott, amit ábrázolt, azzal hatni kívánt. Érezte és érzékeltette, hogy tisztulásra, sorsunk, lehetőségünk, tennivalóink újragondolására van szükség. Több mint hetven évvel ezelőtt írta számunkra is tanulságosan: „Ránk is csak az a feladat vár, hogy végrehajtsuk a magunk revízióját, s ennek a revízióknak az alapján építsük fel az új magyar irodalmat és közéletet. Az új magyar lelki életet, világszemléletet és a cselekvő és építő magyarságot.”

Kováts Dániel

A magyar nép tudósa

A magyar néprajztudományra kétségtelenül Györffy István (1884–1939) munkássága gyakorolta a legnagyobb hatást. Intuitív képességével és egyedülállóan nagy ismeretanyagával a szaktudomány jelentős kérdéseinek egész sorát vetette fel. Tudományos eredményeinek különös értéket kölcsönöz, hogy elsősorban saját terepgyűjtéseire, megfigyeléseire támaszkodott. A népelet közvetlen, személyes ismerete eredményezte belső látásmódját, leírásainak utolérhetetlen teljességét. A lenyűgöző méretű recens és történeti adatanyagát életmódban gondolkodva rendszerezte és jelenítette meg. Különös írói kvalitása nyilatkozik meg műfaji sokoldalúságában, képteremtő erejében.

Néprajzi kutatásainak Alföld-centrikussága vezette el azokhoz a nevéhez fűződő felfedezésekhez, mint a *tanyakérdés*, a *kertes település*, a *szilaj pásztorkodás*, a *kötetlen gabonakezelésű gazdálkodás*: a *takarás és nyomtatás*, a *cifraszűr*, az *etnikumvizsgálatok* stb. Az alföldi népi kultúra táji és történeti kiterjedésének általa megindított vizsgálata mindmáig ható tudományos programot teremtett, amely számottevő eredményeket mondhat magáénak.